

## **DEFINICE POJMŮ V EKONOMII. PŘÍKLAD PENĚZ**

**2002**

**Ing. Jan Havel**

### **1 ÚVOD**

Ekonomická věda je součástí obecné vědy o lidském jednání, praxeologie. Člověk, který zkoumá lidské jednání, má na jedné straně nespornou výhodu v tom, že je schopen vycházet z nezpochybnitelných axiomů, k nimž dospívá sebereflexí. Tentýž člověk však při snaze popisovat lidské jednání v rámci určitého společenského řádu naráží na nevyhnutelný problém toho, že sám je součástí tohoto popisovaného řádu. To jej nutí zjednodušovat. Vytvářet modely lidského jednání, které demonstrují jeho podstatu.

Cílem vědecké práce není většinou nabytí znalostí *per se*, ale i jejich sdělení ostatním lidem. Znalost se sděluje prostřednictvím jazyka. Slova s určitým obsahem jsou spojena do větné struktury, jež je nositelem sdělení.

Zde však narážíme na další, dnes často přehlížený problém. Stejně formulované sdělení (formulované stejnou větou) může pro různé lidi mít naprosto odlišný význam daný jejich odlišným kulturním, náboženským či geografickým původem. Samostatným problémem je převod sdělení mezi různými používanými jazyky.

Tato práce se zabývá problematikou definice samotných pojmů používaných ve sdělení a dopadu rozdílů v těchto definicích do ekonomické vědy. Jako příklad uvádí pojem *peníze*, který je v ekonomii hojně užíván, avšak jehož definice bývají velmi často odbyty několika řádky v úvodních kapitolách učebnic.

## 2 PENÍZE

Fenomén peněz hraje ústřední roli ve většině moderních směrů ekonomického myšlení. Pomocí množství peněz v oběhu a jeho změn se ekonomové pokoušejí vysvětlovat fluktuace agregátní produkce a zaměstnanosti, změny úrokových sazeb a celou řadu dalších makroekonomických proměnných. Pojem peníze nalezneme nesčíslněkrát v každé učebnici ekonomie. Je proto s podivem, jak málo se autoři věnují samotné podstatě peněz a jejich teoretickému vymezení.

### 2.1 Empirická definice

Vědomí omezenosti lidského rozumu vede řadu ekonomů k tomu, že namísto hledání podstaty jevů se snaží pochopit vzájemné vazby mezi pozorovatelnými jevy. Tento přístup umožňuje překonání problému teoretického vymezení pojmu peníze. Pokud není třeba chápat podstatu tohoto jevu, není ani nutné jej jakkoliv teoreticky vymezovat. Při používání pojmu *peníze* se pak ekonomové uchylují k takzvané *empirické definici* peněz.

Empirická definice peněz neaspiruje na to, že vysvětlí podstatu tohoto jevu. Je jakousi náhražkou, která dává ekonomům základ pro kvantifikaci veličin, jež dále vstupují do matematizované makroekonomické analýzy.

Empirická definice peněz tvrdí: nejlepším vymezením peněz je to, které nejlépe předpovídá vývoj těch proměnných, jež by peníze měly vysvětlit.<sup>1</sup>

Tato definice nám nedává vysvětlení toho, co vlastně peníze jsou. Pouze poskytuje základ pro vyjádření množství peněz číslem, které bude poté možné srovnávat s jinými podobně získanými čísly. Z této definice rovněž není možné induktivní logikou k podstatě peněz dospět. Empirická definice předpokládá, že intuitivně víme, co to jsou peníze, a pouze nám pomáhá najít vodítko ke kvantifikaci jejich množství.

Empirická definice peněz trpí celou řadou nedostatků. Především jde spíše o definici pojmu *množství peněz v oběhu*, nikoliv o definici samotného pojmu peníze. Pojem je zde redukován na pouhé číslo a definice se omezuje na to, jak k tomuto číslu dospět. I v tomto je však velmi vágní, neboť vlastně nedefinuje, ale pouze poskytuje metodu, jak k nejvhodnější definici dospět.

Z definice, ani z logiky lidského jednání, k němuž můžeme dospět sebereflexí, není zřejmé, které proměnné by peníze měly vysvětlovat. Každý ekonom si tedy do definice může dosadit své vlastní proměnné – nezaměstnanost, inflaci, úrokové míry, hospodářský růst atd. Jiná proměnná samozřejmě povede v logice této definice k jinému vymezení peněz, neboť ji bude pravděpodobně nejlépe vysvětlovat jiné vymezení peněz.

Dalším problémem je skutečnost, že i když si zvolíme konkrétní vysvětlovanou proměnnou, může se v čase i prostoru měnit to, co bude nejlépe předpovídat její vývoj. V dnešní době se například v mnohem větší míře provádějí velmi rychlé transakce se státními cennými papíry. Každý jejich držitel si je vědom toho, že je schopen je rychle a s relativně malými náklady směnit do zákonného platidla své země. Proto

---

<sup>1</sup> Revenda, Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví, Management Press, Praha 1996, str. 26.

o nich uvažuje jako o kvazi-penězích – něčem, co je schopno fungovat v jeho aktivech částečně jako peníze. Pokud bychom pak chtěli vysvětlovat makroekonomické proměnné, mělo by empirické vymezení peněz obsahovat i tyto kvazi-peníze (resp. jejich množství). To však jistě neplatilo v takové míře 16. století. Tehdy by nejlepším vymezením bylo množství zlatých a stříbrných mincí v oběhu.

Jakmile se oprostíme od jednoduchého uvažování, že peníze jsou pouze to, co stát vynucuje jako zákonné platidlo, narážíme na problém kvantifikace samotného čísla, které má být výstupem empirické definice peněz. V případě zlata a stříbra neexistuje jedno číslo vyjadřující množství stejně tak, jako nelze počítat jablka a hrušky. Není možné použít jakýsi arbitrární přepočítací poměr a převést tak množství stříbra na zlato. Ani není možné použít aktuální cenu na trhu, neboť ta je vázána na konkrétní čas, místo a okolnosti a není tedy obecně platnou veličinou. Jediným možným vyjádřením je „X tun zlata + Y tun stříbra“. Pokud však uvažujeme v intencích kvazi-peněz, zjistíme, že toto vyjádření by muselo obsahovat všechna aktiva, která za jistých okolností fungují jako kvazi-peníze a tím by se stalo prakticky nepoužitelným pro vysvětlování ekonomických proměnných.

Empirická definice peněz a empirické definice obecně nevycházejí z trvale platných samozřejmých axiomů, a proto nemohou být základem obecně platných ekonomických zákonů. Jejich použití je omezeno na situaci vymezenou konkrétním modelem, jejich platnost je uzavřena právě do tohoto modelu a nelze je metodologicky korektně aplikovat na obecné lidské jednání.

V této souvislosti se nabízí myšlenka nepoužívat vůbec pojem peníze v tomto empirickém smyslu. Peníze jsou obecně chápány jako prostředek směny, nikoliv jako konkrétní číslo. Pro vyjádření obsahu dnešní empirické definice by se hodil popisnější obrat typu „množství zákonného platidla“ nebo lépe „množství zákonného platidla ve formě obíhající hotovosti a vkladů na požádání“.

## 2.2 Teoretická definice

*Teoretická definice* pojmu peníze je mnohem blíže snaze o vysvětlení jejich podstaty. Tato definice vymezuje peníze jako všeobecně přijímaný prostředek směny. Problematice tohoto vymezení se věnují následující části této práce. Na tomto místě je však vhodné shrnout, že v otázce, co je prostředek směny, nepanují žádné zásadní rozpory a tudíž kritérium rozhodující o tom, zda aktivum bude označeno za peníze, nebo ne, spočívá právě v míře všeobecnosti jeho přijímání. Pokud bychom byli schopni jasně vymezit určitou míru obecnosti přijímání prostředku směny, byli bychom také schopni jasně určit, zda nějaké aktivum jsou peníze nebo ne-peníze v teoretickém smyslu.

Následující část této práce se zabývá zpochybněním možnosti nalezení takovéto míry a z toho plynoucím zpochybněním možnosti rozlišování peněz od ne-peněz.

## 3 HISTORICKÝ VÝVOJ

Podle mého názoru přispěli k pochopení podstaty peněz nejvíce autoři publikující v tradici rakouské ekonomické školy, a to především Carl Menger, Ludwig von Mises a Murray Rothbard. Metodologie rakouské školy charakterizovaná metodologickým individualismem, subjektivismem, důrazem na lidské

jednání a logickou dedukcí z apriorně platných axiomů poskytuje totiž ideální nástroje pro analýzu vzniku peněz a zkoumání jejich povahy.

### 3.1 Carl Menger

Již v sedmdesátých letech devatenáctého století publikoval Carl Menger svoji teorii, která popisuje vznik peněz na základě lidského jednání. Člověk, který ve směně přijme statek, který nehodlá spotřebovat, ale použít v další směně, tak činí z toho důvodu, že se subjektivně domnívá, že za získaný statek bude snáze schopen směnit požadovaný statek, jež nemohl získat přímou směnou. Tento mezistatek nazývá prostředkem směny.

Je tedy zřetelné, že Menger si je plně vědom rozdílné likvidity aktiv na trhu. Rozdílnou likviditu vidí jako základ vzniku nepřímé směny a peněz.

*Teorie peněz nutně předpokládá teorii likvidity zboží. Pokud toto pochopíme, měli bychom porozumět i tomu, že téměř nekonečná likvidita peněz je pouze speciálním případem obecného jevu v ekonomickém životě, kterým je různá likvidita všech komodit.<sup>2</sup>*

Menger chápe, že likvidita je vlastností každého statku včetně peněz. <sup>3</sup> Peníze mají podle něj téměř nekonečnou likviditu, a to je jejich charakteristickou vlastností, která je odlišuje od ne-peněz. Likviditu definuje jako míru snadnosti, se kterou se lze na trhu kdykoliv zbavit zboží za nákupní cenu.

Pokud člověk bude na trhu chtít prodat nelikvidní statek, bude muset pravděpodobně nabídnout nižší cenu než cenu, za kterou se nelikvidní statek běžně prodává. V opačném případě by musel dlouho čekat, než nalezne někoho, kdo bude ochoten směnu uskutečnit. Právě tuto ztrátu při prodeji (rozdíl mezi prodejní a nákupní cenou) vidí Menger jako měřítko likvidity. Prodej likvidnějšího statku bude pro prodávajícího znamenat nižší ztrátu než prodej statku méně likvidního.

Likvidita je tedy vlastností, která u každého statku nabývá určité výše. Peníze jsou statkem nikoli pouze s nejvyšší likviditou, ale s likviditou absolutní.

*Tento rozdíl v likviditě přestává být postupný, ale musí být považován v určitém respektu jako něco absolutního. Každodenní život, jakož i právní věda, která se ve většině řídí každodenním životem, odlišuje dvě kategorie v oběhu – zboží, které se stalo penězi, a ostatní zboží. Základem tohoto rozdílu je rozdíl v likviditě komodit uvedený výše...<sup>4</sup>*

Menger ve svém díle nijak neanalyzuje situaci, kdy by více komodit mělo podstatnou míru likvidity. V souladu s realitou dospívá k závěru, že jedna komodita „zvíťezí“ jako komodita s absolutní likviditou a tu pak nazveme penězi.

---

<sup>2</sup> Menger, C.: On the Origin of Money, in Economic Journal, červen 1892, str. 239–55. Tento článek obsahuje Mengerovu známou teorii o spontánním vzniku peněz obsaženou již v jeho Zásadách z roku 1871.

<sup>3</sup> V originále „saleableness“ nebo „Absatzfähigkeit“.

<sup>4</sup> Menger, C.: On the Origin of Money, in Economic Journal, červen 1892, str. 239–55.

### 3.2 Ludwig von Mises

Ve svých stěžejních dílech *The Theory of Money and Credit* a *Human Action* Mises rozpracovává Mengerovu teorii spontánního vzniku peněz. Peníze podle Misesa vždy vznikají z jednání lidí. Nezáleží na tom, zda někdo nějaké aktivum označí za peníze. Penězi se aktivum stává až v okamžiku, kdy jej lidé začnou všeobecně používat jako prostředek směny.

Aktiva mají různou míru likvidity.<sup>5</sup> Pokud aktivum z důvodu vyšší likvidity začne být užíváno jako prostředek směny, vede tento proces k dalšímu zvýšení jeho likvidity. Likvidnější aktiva budou preferována před ostatními při volbě prostředku směny, což nakonec povede k výběru jednoho nejlikvidnějšího aktiva, které začne fungovat jako všeobecně přijímaný prostředek směny. To pak nazveme penězi.

I Mises si je vědom nejednoznačnosti vymezení pojmu peníze.

*Chápání peněz je vágní, neboť jejich definice obsahuje vágní pojem „všeobecně užívaný“. Existují hraniční případy, kdy není možné rozhodnout, zda prostředek směny je nebo není všeobecně užívaný a měl by se nazývat peníze.<sup>6</sup>*

Tento problém však Mises nepovažuje za zásadní pro ekonomickou analýzu.

*Vágnost vymezení peněz neovlivňuje exaktnost a preciznost vyžadovanou praxeologickou teorií. Vše, co lze předpokládat u peněz, platí pro všechny prostředky směny. Je tudíž nepodstatné, zda někdo užívá tradiční pojem teorie peněz nebo jej nahradí za jiný pojem.<sup>7</sup>*

### 3.3 Murray N. Rothbard

V Rothbardově díle *Man, Economy and State* nalezneme podle mého názoru nejlepší praxeologický popis vzniku peněz.<sup>8</sup> Rothbard rozlišuje různé míry likvidity aktiv, které jsou předpokladem pro vznik nepřímé směny. Likvidita je podle něj determinována řadou faktorů, jako například počtem lidí, kteří statek užívají, jeho dělitelností, trvanlivostí, transportovatelností, atd.

Likvidita je podle Rothbarda jedním z faktorů, které ovlivňují pořadí statků na hodnotové škále jednotlivce. Vyšší likvidita tedy může znamenat, že jednotlivec ve směně přijme statek, který stejně jako již vlastněný statek nehodlá sám spotřebovat, avšak který se díky vyšší likviditě nachází výše na hodnotové škále.

---

<sup>5</sup> V originále „marketability“.

<sup>6</sup> von Mises, L.: *Human Action* (Third Edition), San Francisco, Yale University Press 1963.

<sup>7</sup> von Mises, L.: *Human Action* (Third Edition), San Francisco, Yale University Press 1963.

<sup>8</sup> Praxeologie je obecnou vědou o lidském jednání. Praxeologický v tomto smyslu znamená vycházející z axiomu lidského jednání tak, jak jej zavádí Mises ve svém díle *Human Action*.

Existence nepřímé směny podobně jako u Misesa povede postupně k tomu, že určitý prostředek směny se stane obecným prostředkem směny, který nazveme peníze. Rothbard rovněž explicitně uvádí, že okamžik vzniku peněz není jasně definovatelný a hranice mezi penězi a ne-penězi není zřetelná.

*Komodita, která začne být obecně užívána jako prostředek směny, je definována jako peníze. Je zřejmé, že zatímco koncept prostředku směny je precizní a nepřímou směnu lze zřetelně odlišit od přímé směny, koncept peněz je méně precizní. Okamžik, kdy prostředek směny začíná být „obecně“ užíván není striktně definovatelný a to, zda něco je nebo není peníze, lze odlišit pouze historicky. Pro účely zjednodušení a z důvodu, že existuje obrovská hybná síla na trhu, aby se z prostředku směny staly peníze, nadále budeme prostředek směny označovat jako peníze.<sup>9</sup>*

Velmi důležitou poznámku u Rothbarda najdeme v kapitole, kde popisuje existenci tzv. kvazi-peněz. Kromě zcela likvidní komodity, kterou nazýváme peníze, mohou existovat další vysoce, avšak nikoliv absolutně, likvidní komodity - *kvazi-peníze*. Poptávka po nich je dána zčásti jejich možným použitím jako peníze, i když toto použití je obtížnější než v případě peněz.

Existence kvazi-peněz snižuje peněžní poptávku po penězích. Cena kvazi-peněz ve směně je vyšší díky tomu, že fungují jako kvazi-peníze. Rothbard však bohužel tuto myšlenku dále nerozvíjí. V souladu s uvedenou citací patrně předpokládá, že existence kvazi-peněz nemá vliv na závěry ekonomické analýzy peněžní ekonomiky. Tento předpoklad je ostatně společný všem uvedeným autorům rakouské ekonomické školy.

## 4 PENĚZOVOST AKTIV

Tato část se zaměřuje na osvětlení podstaty pojmu peníze, které se snaží o obecnější pohled na věc než v případě výše citovaných autorů. Soustředění se na otázku existence statků s podstatnou měrou likvidity společně se statky, které bychom nazvali penězi, vede k závěrům, jež nejsou nutně v rozporu s uvedenými myšlenkami, avšak snaží se o obecnější pohled na tuto problematiku.

Cílem analýzy v této části je ukázat, že všechna aktiva mají určitou míru penězovosti (míry schopnosti fungovat jako peníze). Tato penězovost však není měřitelnou vlastností každého aktiva, avšak je nutné ji vztáhnout k jinému konkrétnímu aktivu. Z tohoto důvodu není možné odlišit peníze od ne-peněz ani prostředek směny od statku nabývaného kvůli spotřebě. Při směně její účastník vždy hledá dvojí shodu potřeb, a proto nelze odlišit přímou (barterovou) směnu od směny nepřímé.

---

<sup>9</sup> Rothbard, M. N.: Man, Economy and State, Los Angeles, Nash Publishing Company 1970.

## 4.1 Přímá a nepřímá užitečnost

Pokud člověk při směně kupuje statek B za jiný statek A, znamená to, že kupovaný statek je na jeho subjektivní hodnotové škále výše než statek prodáváný neboli že kupovaný statek preferuje před prodáváním a tuto preferenci dává najevo svým jednáním.

Sestavování hodnotových škál nemusí být nutně proces vědomý, přesto však můžeme tvrdit, že pozice statku na hodnotové škále je určena schopností statku uspokojit potřeby daného člověka. Tuto vlastnost označme jako přímou užitečnost statku neboli užitečnost v přímé spotřebě.

Před realizací směny si je člověk vědom možnosti získaný statek B dále prodat za jiný statek C. Při hodnocení kupovaného statku B (a tedy při vytváření subjektivních hodnotových škál) člověk nutně zohledňuje jak přímou užitečnost statku B, tak i nepřímou užitečnost vyplývající z užitečnosti statku C získaného další směnou.

Tato nepřímá užitečnost je dána očekávaným směnným poměrem kupovaného statku B a statku C a očekávanou užitečností statku C. Uskutečnění směny B za C však může znamenat vznik určitých nákladů na tuto transakci. Proto je korektnější hovořit o čisté nepřímé užitečnosti statku B, která bude rozdílem nepřímé užitečnosti statku B (dané užitečností statku C a směnným poměrem  $C/B$ ) a očekávaných nákladů na směnu C za B.

Očekávané náklady na směnu C za B jsou pak dány mírou obtížnosti získání statku C za statek B při očekávaném směnném poměru  $C/B$  neboli v souladu s Mengerovou teorií likviditou statku B.

Jednotlivec tedy hodnotí směnu B za A jak podle přímé užitečnosti statku B ve spotřebě, tak i podle čisté nepřímé užitečnosti statku B v případě jeho další směny. Jednotlivec dopředu nikdy s jistotou neví, zda statek B spotřebuje nebo dále smění. Pokud si je téměř jist jeho spotřebou, bude převažovat přímá užitečnost. Pokud si je jist, že jej nespotřebuje, převáží nepřímá užitečnost. Vždy však budou hrát roli oba dva faktory.

Pro zjednodušení jsme předpokládali možnost směny B za jediný statek C. V realitě lze samozřejmě uvažovat směnu za celou škálu dalších produktů. Rovněž se nemusíme omezit na užitečnost statku C ve spotřebě, ale i u statku C můžeme uvažovat o dvou složkách užitečnosti jako v případě statku B. To však nijak neomezuje platnost závěrů vyvozených z této analýzy.

## 4.2 Penězovost

Každý statek získaný ve směně je tedy schopen fungovat zároveň jako statek přímé spotřeby i jako prostředek směny. Schopnost fungovat jako prostředek směny neboli míru schopnosti fungovat jako peníze nazvěme penězovost. Penězovost je vlastností každého statku. Statek s vyšší penězovostí je na trhu snáze prodejný, tj. s jeho prodejem jsou spojeny nižší náklady než u statku s nižší penězovostí.

Je možné, že statek B bude snadno směnitelný za statek C, avšak obtížněji směnitelný za statek D. To může být dáno strukturou poptávky držitelů statků C a D nebo jinými okolnostmi. Těžko pak lze hovořit o obecných nákladech na směnu, neboť náklady na směnu C za B budou v tomto případě nižší než

náklady na směnu D za B při daném směnném poměru C/B, resp. D/B. Jinými slovy penězovost statku B při získávání statku C bude vyšší než penězovost statku B při získávání statku D.

Penězovost tedy není obecnou vlastností aktiv, ale vlastností aktiva vztahující se ke konkrétnímu „protiaktivu“. Lze tedy hovořit o jakési *inter-aktivní penězovosti*.

Vzhledem k tomu, že penězovost je vlastností všech aktiv, lze říci, že jako peníze fungují do jisté míry všechna aktiva a tudíž nemá smysl odlišovat peníze od ne-peněz ani prostředky směny od ostatních aktiv.

### 4.3 Platnost teorie

Pro snazší pochopení teorie je vhodné uvažovat o přechodném stadiu vývoje společnosti, kdy neexistuje žádné aktivum, které by mělo výrazně vyšší míru penězovosti než ostatní aktiva a které bychom dnes nazvali peníze. Platnost uvedené teorie však zdaleka není omezena na tuto situaci. Teorie se snaží položit obecné základy pro pochopení podstaty peněz platné na všech úrovních vývoje lidské společnosti od barterové ekonomiky až po moderní peněžní ekonomiky.

I v ekonomice, kde existuje jedno aktivum s téměř absolutní penězovostí, které je velmi široce přijímáno jako prostředek směny za jiná aktiva, stále existují oba motivy získání statku ve směně a stále existuje nejistota ohledně toho, zda člověk statek spotřebuje nebo dále smění. Proto i v takové ekonomice je důležité brát v úvahu penězovost všech aktiv.

## 5 ZÁVĚR

Práce osvětluje podstatu pojmu peníze a problematiku nepřímé směny. Bylo vysvětleno, že zatímco většina autorů rakouské ekonomické školy zabývajících se otázkou peněz si je vědoma problematiky rozdílné penězovosti různých aktiv, ať již je nazývána likviditou, prodejností či jinak, nepovažují ji za dostatečně důležitou pro další ekonomickou analýzu, aby ji dále zkoumali při vysvětlování povahy peněz.

Analytická část práce ukazuje, že subjektivně vnímaná penězovost určující očekávané náklady na směnu získávaného statku za jiný statek je vlastností všech aktiv. Bylo vysvětleno, že penězovost není obecnou vlastností určitého aktiva, ale že je nutné ji chápat vždy ve vztahu k jinému konkrétnímu aktivu, kdy ji můžeme nazvat *inter-aktivní penězovostí*.

Používání pojmu peníze tedy vychází z absolutizace míry penězovosti, jež je chápána jako obecná vlastnost konkrétního aktiva. Tento přístup není dostatečně obecný, a proto je za základ pro chápání podstaty peněz v ekonomice třeba vzít právě všudypřítomnou *inter-aktivní penězovost* každého aktiva.

Z důvodu nepřipustnosti výše uvedené absolutizace není možné odlišit peníze od ne-peněz.

Již samotný pokus definovat pojem peníze se tedy ukazuje jako čin, který ovlivňuje výsledek další ekonomické analýzy, a to minimálně v tom rozsahu, ve kterém vylučuje z analýzy penězovost ne-peněz. Každý pokus uzavřít tak všeobecný fenomén, jako je prostředek směny, do kvantifikovatelné či alespoň zřetelně vymezené množiny, si tedy s sebou přináší metodologické předpoklady predeterminující závěry následně prováděné ekonomické analýzy. Vzhledem k omezenosti takového jednání však není možné touto metodou dospět k obecně platným ekonomickým zákonům.



Zde nastíněná obecná teorie aktiv, resp. inter-aktivní peněžovosti byla vyvinuta deduktivní logikou z obecně platných axiomů lidského jednání získaných lidskou sebereflexí. Za předpokladu správnosti přijatých axiomů a logické korektnosti provedené dedukce jsou tedy závěry obecně platnými zákony lidského jednání.

## 6 LITERATURA

- De Soto, J. H.: A Critical Analysis of Central Banks and Fractional-Reserve Free Banking from the Austrian School Perspective, In: The Review of Austrian Economics, Vol. 8, No. 2 (1995), str. 25 až 38
- Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, Praha, C. H. Beck 1999
- Hoppe, H.-H.: Against Fiduciary Media, In: Quarterly Journal of Austrian Economics, Vol. 1, No. 1 (1998), str. 19 až 50
- Hoppe, H.-H.: How is Fiat Money Possible? – or, The Devolution of Money and Credit, In: The Review of Austrian Economics Vol. 7, No. 2 (1994), str. 49 až 74
- Hülsmann, J. G.: Free Banking and the Free Bankers, In: Review of Austrian Economics, 1996 9(1), str. 3 až 54.
- Menger, C.: On the Origin of Money, in Economic Journal, červen 1892, str. 239 až 255
- von Mises, L.: The Theory of Money and Credit, Indianapolis, Liberty Fund 1981
- von Mises, L.: Human Action (Third Edition), San Francisco, Yale University Press 1963
- Revenda, Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví, Praha, Management Press 1996
- Rothbard, M.: Man, Economy and State, Los Angeles, Nash Publishing Company 1970
- Rothbard, M.: The Mystery of Banking, New York, Richardson & Snyder 1983
- Rothbard, M.: What Has Government Done to Our Money?, Auburn, Ludwig von Mises Institute, 1990
- Selgin, G. A.: The Theory of Free banking. Money Supply under Competitive Note Issue, Rowman & Littlefield Publishers 1988
- Selgin, G. A. – White, L. H.: The Evolution of a Free Banking System, In: Economic Inquiry, July 1987, 25(3), str. 439-457
- Smith, V. C.: The Rationale of Central banking and the Free Banking Alternative, Liberty Press, 1936
- Šíma, J. (ed): Free Banking. Záznam z diskusního fóra Liberálního Institutu. Praha, Liberální Institut 1998
- White, L. H.: Competition and Currency. Essays on Free banking and Money, New York, New York University Press, 1989